

Barbara Kasprzyk-Dulewicz (Muzeum Historii Kielc)
ORCID: 0000-0001-6841-6641

Magdalena Kopec (Muzeum Historii Kielc)

Pamiętki rodziny Rotmanów Kaderów w zbiorach Muzeum Historii Kielc

Streszczenie: Niniejszy artykuł koncentruje się na losach żydowskiej rodziny Rotmanów z Kielc i pamiątkach, które zostały przekazane do Muzeum Historii Kielc w 2023 r. Bogaty zbiór, liczący około 1800 elementów, dotyczy w większości Henryka Rotmana Kadery, jego żony Stanisławy oraz syna Ryszarda, jednak można w nim odnaleźć przedmioty, dokumenty i zdjęcia pozostałe po rodzicach i rodzeństwie Henryka. Ważną i niezwykle cenną częścią zbioru są zdjęcia, ulotki i dokumenty, które mają związek z Kielcami i okolicznymi miejscowościami.

Słowa kluczowe: Żydzi, Kielce, międzywojnie, Holocaust

Dzisiaj, we współczesnych Kielcach temat żyjących tu kiedyś żydowskich mieszkańców¹ wiąże się przede wszystkim z działaniami upamiętniającymi martyrologię tej społeczności w okresie II wojny światowej². Okupacja niemiecka, a następnie wydarzenia łączące się z pogromem kieleckim z 1946 r. w dużym stopniu zatarły warstwę materialną, która stanowiła o żydowskiej przeszłości miasta – zabytkowe kamienice zostały przebudowane albo popadają w ruinę, ślady po mezuzach na futrynach zniknęły pod kolejnymi warstwami farby, przedmioty codziennego użytku przeszły w inne ręce, a te, które najbardziej kojarzyły się z żydowskimi właścicielami, najczęściej były niszczone. W efekcie artefakty związane ze społecznością żydowską stanowią dziś unikaty, a pojawienie się nowych materiałów każdorazowo wzbudza zrozumiałe zainteresowanie pasjonatów historii, kolekcjonerów i przede wszystkim placówek muzealnych. Zasadniczym celem niniejszego artykułu jest przedstawienie nie tylko unikatowego zbioru pamiątek pozostałych

- 1 W Kielcach Żydzi zaczęli osiedlać się dopiero od 1862 r. W ciągu kolejnych czterech lat zamieszkało ich tu około 1200. W dwudziestoleciu międzywojennym Żydzi należeli do pełnoprawnych i aktywnych obywateli. Co trzeci mieszkaniec Kielc w tym okresie był wyznania mojżeszowego. M. Maciągowski, *Śladami cieni. Przewodnik po żydowskich Kielcach*, Kraków 2011, s. 58.
- 2 Można wymienić tablice informacyjne, które znajdują się m.in. na synagodze, w miejscu pogromu przy ul. Planty i na cmentarzu żydowskim. Podobną rolę spełniają pomniki: ofiar pogromu kieleckiego i Menora Pamięci, a także mur poświęcony kielczanom udzielającym pomocy Żydom w czasie okupacji. L. Dziedzic, *Jak pokazać niewidzialne? Dziedzictwo kulturowe kieleckich Żydów* [w:] *Trudne dziedzictwo. Materiały z II Konferencji Muzealnej Stowarzyszenia Muzealników Polskich 11–13 marca 2020 w Białymstoku*, Białystok 2021, s. 161.

po rodzinie Rotmanów Kaderów, ale również przybliżenie historii poszczególnych jej członków, co tym samym wypełni choć w niewielkim stopniu lukę poznawczą odnośnie losów kieleckich Żydów.

Wśród znawców tematu nazwisko Henryka Rotmana Kadery³ przywoływane było najczęściej w kontekście walki legionowej⁴, wystąpień antyżydowskich w Kielcach w 1918 r., a później doświadczeń Holokaustu⁵. Rotman Kadera, który przez całe życie mieszkał w Kielcach w kamienicy przy ulicy Hipotecznej, był niewątpliwie świadkiem najważniejszych wydarzeń w mieście i skarbnicą wiedzy o minionym żydowskim świecie, a pamiątki, które przez lata gromadził są bezcennym materiałem źródłowym. Aby w pełni zrozumieć wartość prezentowanego zbioru, warto poświęcić nieco więcej uwagi losom rodziny Rotmanów, tym bardziej że nie byli typowymi przedstawicielami tej społeczności w Kielcach. Na tle ortodoksyjnej większości wyróżniali się statusem, postępowością i chęcią asymilacji, o czym będzie jeszcze mowa.

Głową rodziny Rotmanów był Szlama Lejb (Stanisław) pochodzący z Radoszyc, syn Hermana i Fajgli. Z zawodu był felczerem⁶. Żona Szlamy Lejba – Szprynca (Paulina) – urodzona w Rawie Mazowieckiej, jako córka Dawida Kifera i Fajgli z domu Zajdman (Zajderman)⁷. Jej ojciec był również felczerem i prowadził praktykę na ul. Starowarszawskiej (ob. ul. Piotrkowska). Szprynca wbrew tradycyjn-

---

3 Henryk Rotman dodał człon Kadera w czasie służby legionowej: „Wszyscy wtedy mieli zmienione nazwiska, żeby w razie śmierci albo niewoli nie zdemaskować rodziny, nie narażać jej na represje”. Oficjalnie zaczął posługiwać się podwójnym nazwiskiem od 1932 r., kiedy wystąpił z prośbą o zmianę. J. Karolczak, *Koncert na cztery epoki*, „Przemiany” 1989, nr 1, s. 7.

4 Wspomnienia dotyczące tego okresu zachowały się w Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), zob. AAN, Komitet Organizacyjny Zjazdu byłych Więźniów Ideowych z lat 1914–1921 w Warszawie, sygn. 97, Henryk Rotman, legionista, członek POW. Wspomnienie z lat 1917–1921.

5 Zob. K. Urbański, *Między filosemityzmem a antysemityzmem*: „Gazeta Kielecka o Żydach”, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 2003, t. 21, s. 79–88; J. Karolczak, *Koncert...*, s. 7; S. Białek, *Dzieje kieleckich Żydów. Spojrzenie na przeszłość*, s. 20, <http://jankarski.org.pl/wp-content/uploads/2011/09/moje.pdf> [10 X 2023 r.].

6 Felczer (z niem. Feldscher – chirurg polowy) – zawód uprawniający do świadczenia pomocy medycznej chorym. Kwalifikacje felczera były i są niższe niż kwalifikacje lekarza. Wzmianka o felczerze Rotmanie pojawia się we wspomnieniach Jana Marcinkowskiego, który przytacza opowieść przekazaną przez rodziców: „Do tego domu, wkrótce po moim urodzeniu, ojciec sprowadził znajomego felczera nazwiskiem Rotman. Mama później opowiadała, że była przerażona, kiedy na ręczniku rozłożonym na stole byłem «turlany», w czasie tego badania, od jednego do drugiego końca stołu. Ostatecznie felczer stwierdził: «Nu, panie radco, chłopaczek jest fain, dobre są rączki i nóżki». Mama z przekonaniem dodała: «No i główka!». Tu poprawił się pan Rotman: «Pewnie będzie uczonym albo bankierem!»”. J. Marcinkowski, *Ze wspomnień 1926–1939*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2009, t. 1, s. 283. Ten zaledwie krótki fragment był wart przytoczenia z jednego względu – jeśli wierzyć przekazom i pamięci autora, Szlama Lejb Rotman posługiwał się polszczyzną, wtrącając słowa z języka jidysz.

7 Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK), Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Kielcach za rok 1895, sygn. 29, Akt nr 29, k. 124.

1. Rodzina Rotmanów, ok. 1930 r. U góry od lewej: Henryk, Tadeusz i Jerzy, na dole: Wanda wraz z rodzicami Szlamą (Stanisławem) i Szpryncą (Pauliną).

2. Szlama z synami Henrykiem i Mieczysławem, ok. 1900 r.

pojmowanej pod koniec XIX w. roli kobiety żydowskiej odebrała wykształcenie szkolne – o czym świadczą nagrody książkowe za wzorowe zachowanie i postępy w nauce⁸.

Szlama Lejb i Szprynca pobrali się w 1895 r., mieli ośmioro dzieci: Henryka (ur. 22 stycznia 1897 r.)⁹, Florentynę (ur. 24 grudnia 1897 r.)¹⁰, Mieczysława (ur. 4 lipca 1899 r.)¹¹, Janinę (ur. 23 marca 1902 r.)¹², Jadwigę (ur. 28 lipca 1904 r.)¹³, Tadeusza i Wandę (bliźnięta, ur. 10 sierpnia 1910 r.)¹⁴ oraz Jerzego (ur. 3 listopada 1912 r.)¹⁵. Czwórka dzieci prawdopodobnie zmarła w dzieciństwie (Florentyna, Mieczysław¹⁶, Janina, Jadwiga), choć akt zgonu zachował się jedynie dla Jadwigi (zm. 22 grudnia 1907 r.)¹⁷. Rotmanowie byli zamożnymi ludźmi. Posiadali kilka kamienic w centralnej części miasta przy ulicach: Hipotecznej, Wesołej, Słowackiego i Pierackiego (wcześniej ul. Duża)¹⁸. Przy ul. Hipotecznej mieścił się ich dom rodzinny, tutaj mieszkali, a Szlama Lejb prowadził praktykę felczerską¹⁹. Był ponadto przewodniczącym Zarządu Związku Felczerów Żydów w Kielcach²⁰. Do wybuchu II wojny światowej dzieci Rotmanów założyły własne rodziny.

8 Muzeum Historii Kielc (dalej: MHKi)/ Księga Pomocnicza (dalej: Pom)/ 184/1–3, Zbiór ksiązek rosyjskojęzycznych, druga poł. XIX w.

9 APK, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Kielcach za rok 1897, sygn. 31, Akt nr 56, k. 15.

10 Tamże, Akt nr 368, k. 97.

11 APK, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Kielcach za rok 1899, sygn. 33, Akt nr 122, k. 31.

12 APK, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Kielcach za rok 1902, sygn. 36, Akt nr 83, k. 22.

13 APK, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Kielcach za rok 1904, sygn. 38, Akt nr 380, k. 97.

14 APK, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Kielcach za rok 1910, sygn. 44, Akt nr 235 i 236, k. 60.

15 APK, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Kielcach za rok 1912, sygn. 70, Akt nr 291, k. 74.

16 Jedyne zachowane zdjęcie Mieczysława pochodzi z roku 1900, miał wówczas ponad rok. Na fotografii pozuje z ojcem i starszym bratem Henrykiem.

17 APK, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Kielcach za rok 1907, sygn. 41, Akt nr 120, k. 350

18 Część zachowanych materiałów jest związana z wymienionymi nieruchomościami. Są to: projekty dotyczące zakładanych instalacji, przebudów, książki czynszowe, książki meldunkowe czy dokumenty najmu mieszkań. Np. MHKi/ Księga Inwentarzowa Historii (dalej: H)/ 2688/1–6, Zbiór dokumentów dot. projektu instalacji wodociągowo-kanalizacyjnej w domu Stanisława Rotmana, 1930–1931; MHKi/H/2689, Projekt budowy II piętra mieszkalnego w oficynie przy ul. Pierackiego 5, 1935 r.; MHKi/H/2694, Książka czynszowa nieruchomości należących do rodziny Rotmanów, 1934 r. A także fotografie wykonywane w okresie międzywojnia i później przez Henryka Rotmana Kaderę, przedstawiające wspomniane nieruchomości i posesje MHKi/H/2623, 2634, 2635/1–5, 2641/1–3, 2642/1–5, 2643/1–3.

19 *Przewodnik gospodarczy województw: kieleckiego, krakowskiego i śląskiego*, Sosnowiec 1938, Spis felczerów, s. 31.

20 K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich Żydów*, Kielce 1995, hasło: Rotmanowie. Warto dodać, że w hasło błędnie podano datę śmierci Szlamy (Stanisława) Rotmana – 1942 r.

Henryk ożenił się ze Stanisławą Ludwiką Modzelewską, katoliczką pochodzącą z Warszawy. Uroczystość odbyła się 22 czerwca 1929 r. w kościele parafialnym w Piotrkowicach. Sakramentu udzielił im ksiądz Feliks Kucharski²¹.

Z przekazów rodzinnych wynika, że na ślub nie chciał się zgodzić ojciec pana młodego, sprzeciwiał się konwersji syna i ożenkowi z katoliczką²². Bracia Henryka – Jerzy i Tadeusz – ożenili się z Żydówkami, Wanda wyszła za mąż za Ignacego Bajera. Jerzy i Tadeusz odebrali medyczne wykształcenie, natomiast Henryk był księgowym i pracował w Hucie „Ludwików”²³. Kolejnym pokoleniem Rotmanów byli: Ryszard Antoni (ur. 22 kwietnia 1930 r.) syn Henryka i Stanisławy oraz Roman (ur. w 1937 r.) syn Wandy i Ignacego. Z wymienionych osób II wojnę światową przeżył Henryk, Ryszard i Stanisława. Pozostali członkowie rodu zostali zamordowani przez niemieckich okupantów²⁴. Dzięki staraniom Henryka udało się ocalić nieliczne pamiątki rodzinne. Oprócz zdjęć szczególnie wartościowy jest zeszyt do rysunków Szlamy Lejba (Stanisława) Rotmana, którego używał będąc

---

21 Parafia Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Piotrkowicach, Księga małżeństw za lata 1926–1936, Akt małżeństwa 19. W przedwojennej Polsce polsko-żydowskie małżeństwa nie były częstym zjawiskiem. Zgodnie z obowiązującym prawem, jeżeli osoba wyznania mojżeszowego decydowała się na związek z chrześcijaninem/chrześcijanką, to jedna ze stron musiała zmienić wiarę. Zdecydowanie rzadziej na taki krok decydowali się mężczyźni. Anna Landau-Czajka wskazuje, że zaledwie siedemdziesięciu mężczyzn Żydów w całym dwudziestolecu międzywojennym ożeniło się z chrześcijankami. <https://www.polin.pl/pl/wydarzenie/bez-mazal-tow-polsko-zydowskie-malzenstwa-mieszane-w-ii-rp>. (dostęp: 15 X 2023 r.). Z czego to wynikało? Zgodnie z zasadami tradycyjnego judaizmu małżeństwa tego rodzaju były niedozwolone. W świetle prawa religijnego jeżeli ojcem był Żydem, a matka nie, to dzieci – jeśli miałyby zostać uznane za Żydów – musiały przejść konwersję. Judaizm ortodoksyjny nie akceptował nie-Żydów jako członków synagogi. Tak więc można stwierdzić że, Henryk Rotman nie był silnie przywiązany do wiary swoich przodków, potwierdza to również przyjęcie sakramentu chrztu przez niego i jego syna Ryszarda. J. Cukras-Stelągowska, *Małżeństwa mieszane w społeczności żydowskiej – aberracja czy norma społeczna*, „Wychowanie w rodzinie” 2016, t. 14, s. 320.

22 Relacja ustna Ireny Ptacek z dn. 02 XI 2023 r.

23 Parafia Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Piotrkowicach, Księga małżeństw za lata 1926–1936, Akt małżeństwa 19.

24 Matka Szprynca (Paulina) umarła pod koniec 1940 r. na skutek komplikacji po operacji. Błędna informację na temat okoliczności jej śmierci podaje Krzysztof Urbański w *Leksykonie Dziejów Ludności Żydowskiej Kielc* (Kraków 2000). Braci z żonami i siostrę z mężem i synkiem Niemcy zamordowali na cmentarzu żydowskim w kwietniu 1943 r. Jako lekarze uniknęli śmierci w czasie likwidacji getta w 1942 r. Okoliczności tych dramatycznych wydarzeń opisuje m.in. Alice Birnhak, która dzięki zaświadczeniu o ukończeniu szkoły pielęgniarzkiej uniknęła transportu do Treblinki. A. Birnhak, *Cud ocalenia [w:] Zza drutów getta w Kielcach*, Kielce 2012, s. 88; J. Karolczak, *Koncert...*, s. 7; Świadectwo Szai Zalberga, urodzonego w Kielcach w 1906 r., dotyczące jego przeżyć w getcie kieleckim i Skarżysku, <https://collections.yadvashem.org/en/documents/3732443> (dostęp: 10 X 2023 r.).

uczniem czwartej klasy pod koniec XIX w.²⁵, oraz dokumenty pochodzące z okresu II wojny światowej²⁶. Zaledwie cztery dotyczą brata Jerzego²⁷, natomiast nic – prócz rodzinnych zdjęć – nie zostało po Tadeuszu i Wandzie²⁸.

Pozostałe przedmioty są bezpośrednio związane z życiem Henryka Rotmana Kadery, jego syna Ryszarda, a pewną część zbioru stanowią materiały dotyczące małżonki Stanisławy Modzelewskiej i jej siostry Marii Kazimiery. Cały zespół to ponad pięćdziesiąt albumów i zbiorów zdjęć, liczących nierzadko po kilkadziesiąt i więcej odbitek; kilkaset negatywów i klisz, dokumentów urzędowych, jak akty darowizn, akta stanu cywilnego i ich odpisy, księgi obrachunkowe, rachunki, księgi czynszowe oraz projekty architektoniczne i instalacyjne dla nieruchomości będących własnością rodziny. To wreszcie mniej formalne dokumenty – dziesiątki druków okolicznościowych, wycinków z gazet i notatek, zbiorów map, ulotek i innych druków związanych z emigracją z lat trzydziestych XX w. Blisko jedną trzecią zespołu obejmują dokumenty, fotografie i przedmioty związane z karierą wojskową i działalnością niepodległościową Henryka Rotmana Kadery – jest to ponad sto dokumentów, podobna liczba zdjęć i reprodukcji, szabla oficera kawalerii i kilkadziesiąt zbieranych przez lata odznaczeń wojskowych Henryka, guzików mundurowych oraz odznaczeń cywilnych. Całości dopełniają książki, karty pocztowe, albumy krajoznawcze i przedmioty codziennego użytku z okresu międzywojennego. W sumie 179 pozycji, zawierających 1829 fotografii, dokumentów i przedmiotów.

Henryk Rotman Kadera²⁹ (1897–1996)

Henryk Rotman urodził się 22 stycznia 1897 r. Jego rodzice Szlama i Szprynca znali dobrze kulturę polską, mieli codzienny kontakt z polskim środowiskiem poprzez pracę zawodową, byli zasymilowani, o czym świadczy chociażby posługiwanie się również polskimi imionami: Stanisław i Paulina. Gdy urodził się ich pierwszy syn, wybrali dla niego już tylko polskie imię Henryk – choć zgodnie ze zwyczajem został obrzezany podczas uroczystości w synagodze. Celebrowali również żydowskie święta: „[...] Siadała rodzina do pesachowego sederu, wieczerzy bardzo uroczystej. Ojciec odmawiał kidasz [kadsiz – przyp. B. K-D.], błogosławił

25 MHKi/H/2693, Zeszyt do rysunków, lata 80. i 90. XIX w.

26 MHKi/H/2682/3 Wezwanie Rady Starszych Żydów dla Stanisława Rotmana, 23 VII 1940 r.; MHKi/H/2682/1 Pokwitowanie zarekwirowanych przedmiotów, 28 IX 1939 r.

27 MHKi/H/2700/1–2, Dwa rachunki z 15 VI 1940 r.; MHKi/H/2682/4, Zaświadczenie o szczepieniu przeciwko ospie, 1940 r. Bardzo interesujący jest kalendarzyk na rok 1924/1925 należący do Jerzego. Wewnątrz zachowały się liczne zapiski nastolatka dotyczące jego spraw szkolnych, MHKi/Pom/187/1–3, Zbiór kalendarzy 1924–1951.

28 Nazwisko Wandy Rotman pojawia się jedynie w przedwojennych dokumentach Urzędu Rozjemczego do spraw Najmu Lokali Miasta Kielc. Zob. np. APK, Urząd Rozjemczy do spraw Najmu Lokali Miasta Kielc, sygn. 1712, Sprawa z powództwa Rotman Wandy przeciwko Majewskiemu Bronisławowi, 1933 r., k. 1.

29 Być może przyjęty pseudonim Kadera pochodził od nazwy w języku tureckim oznaczającej długi husarski miecz. *Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w jęz. polskim*, red. J. Karłowicz, z. II, Kraków 1897, s. 263.

wino. Potem czytał z Hagady o wyjściu Żydów z Egiptu. Pachniało czulentem [tradycyjna potrawa żydowska – przyp. B. K-D] i rodzynkami³⁰. Dzieciństwo Henryka to swego rodzaju połączenie świata polskiego i żydowskiego. Analizując dostępne materiały i odwołując się do terminologii używanej przez Wacława Wierzbina³¹, można zaryzykować stwierdzenie, że Rotmanowie byli Polakami wyznania mojżeszowego o polskiej świadomości narodowej. W takim duchu wychowywali również swoje dzieci. Henryk Rotman Kadera po latach podkreślał szczególną rolę matki w tym zakresie: uczyła dzieci języka polskiego, opowiadała o Tadeuszu Kościuszcze i Marianie Langiewicz, czytała „Redutę Ordonu”³². Jednak należy podkreślić, że również jego ojciec wyznawał podobne wartości, o czym świadczy fakt, że podobnie jak syn zgłosił się jako ochotnik w czasie wojny polsko-bolszewickiej. Jego nazwisko pojawia się w Rozkazie nr 64 Dowództwa Okręgu Generalnego Kielce z 24 lipca 1920 r. ze wzmianką dotyczącą przydziału do świadczeń wojennych do szpitala okręgowego w Kielcach³³.

Momentem przełomowym w życiu Henryka było wstąpienie do Legionów Polskich. Od 17 czerwca 1915 r. do 1 stycznia 1916 r. służył w I Brygadzie (w 3 kompanii 3 batalionu 1 Pułku Piechoty Leg.), następnie do 17 marca 1916 r. w II Brygadzie (w 7 kompanii 2 batalionu 2 Pułku Piechoty Leg.), a potem w 2 baterii 1 dywizjonu artylerii Legionów Polskich³⁴. Prawdopodobnie wtedy Henryk Rotman Kadera trafił do 4 Pułku Piechoty Legionów Polskich Oddział Armat Pieszych, dowodzonego przez por. Piątkowskiego. W lipcu 1917 r. przeszedł do kompanii karabinów maszynowych.

Grupa oficerów i żołnierzy pułku stacjonująca w Łomży odmówiła 11 lipca 1917 r. przysięgi na wierność cesarzowi niemieckiemu w wyniku czego pułk został rozformowany, a część jego żołnierzy internowana w obozie jenieckim w Szczypiornie. Po ucieczce z obozu od 15 lutego 1918 r. służył w kompanii ciężkich karabinów maszynowych 3 Pułku Piechoty II Brygady Leg., a do bitwy pod Kaniowem w maju 1918 r. w oddziale karabinów maszynowych (konny na taczankach) w batalionie sztabowym 15 Pułku Strzelców 5 Dywizji Strzelców Polskich 2 Korpusu Polskiego na Wschodzie. Po tym epizodzie wrócił do Kielc³⁵. Szybko zaangażował się w działalność Polskiej Organizacji Wojskowej. Kilka dni po odzyskaniu przez Polskę niepodległości pracował w Sztapie Dowództwa Okręgu Generalnego Kielce, a w maju 1919 r. dołączył do 4 szwadronu 2 Pułku

30 J. Karolczak, *Koncert...*, s. 7.

31 W. Wierzbieniec, *Żydzi w województwie łwowskim w okresie międzywojennym. Zagadnienia demograficzne i społeczne*, Rzeszów 2003, s. 28.

32 J. Karolczak, *Koncert...*, s. 7.

33 *Dziennik Rozkazów Dowództwa Okręgu Korpusu nr 8*, 1920, r. 2, nr 64, <http://zbrojownia.cbw.wp.mil.pl:8080/dlibra/docmetadadata?id=4200&from=publication> (dostęp: 10 X 2023 r.).

34 Baterie kilkakrotnie przechodziły reorganizacje. Po wyczerpaniu nieprodukowanej już amunicji i rozkalibrowaniu większości armat działa zostały wymienione. 2 bateria 1 dywizjonu artylerii przekazała działka górskie piechocie, tj. 4 PP Leg., a zaczęła używać armat wz. 1905 kal. 8 cm.

35 MHKi/H/2722/1–36, Zbiór 36 dokumentów Henryka Rotmana Kadery dot. służby wojskowej i członkostwa w organizacjach, 1915–1984.

Szwolężerów Rokitniańskich. We wrześniu 1919 r. został ranny w rękę i przebywał w szpitalu w Bielsku do kwietnia 1920 r. Po powrocie do wojska brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W chwili przejścia do rezerwy posiadał stopień plutonowego³⁶.

Walka z bronią w rękę o wolność ojczyzny zdefiniowała jego dorosłość. O dużej dojrzałości i świadomości narodowej świadczy niezwykle interesujący zbiór ulotek i druków informacyjnych o charakterze politycznym i niepodległościowym. Najwcześniejsze z nich pochodzą z 1915 r. i jest to odezwa „Polacy” Zjednoczonych Organizacji Niepodległościowych w Kielcach oraz ulotka komitetu rocznicy wybuchu powstania listopadowego. Kolejne to odezwy ukazujące się w Kielcach o tematyce niepodległościowej³⁷. Do tego wątku należy dołączyć przedmioty bardziej osobiste, jak np. notesik z rysunkami, które Henryk tworzył w czasie służby w legionach, a nawet dwa haczyki z drutu z obozu w Szczypiornie³⁸. Jedną z cenniejszych pamiątek jest pochodząca z 1917 r. szabla oficera kawalerii wz. 17, będąca elementem jego uzbrojenia³⁹, oraz przyznane mu liczne odznaczenia⁴⁰.

Kolejne lata to dla Rotmana Kadery z jednej strony zaangażowanie w sprawy zawodowe, z drugiej pielęgnowanie tradycji legionowej. Potwierdza to legitymacja Związku Legionistów Polskich⁴¹ oraz karty uczestnictwa w kolejnych zjazdach legionistów⁴². W 1928 r. został odznaczony Krzyżem Legionowym, a w 1932 r. Krzyżem Niepodległości, o czym informował warszawski „Kurier Poranny”⁴³. Choć w tym czasie już przyjął sakrament chrztu i tym samym zrezygnował z judaizmu, zwracał uwagę na losy Żydów w Polsce. Silne wrażenie musiały wywrzeć na nim rosnące nastroje antysemickie, skoro wykonał zdjęcia hasel malowanych na kieleckich murach: „Precz z żydokomuną”, „Socjalizm to żydowskie wojsko”, „Bij żyda” itp.⁴⁴ Z tego okresu ciekawy jest zbiór dokumentów dotyczących emigracji, choć jak wiemy, ostatecznie nie zdecydował się na wyjazd z kraju⁴⁵.

Gdy wybuchła II wojna światowa, Henryk Rotman Kadery nie mógł wziąć udziału w walce na skutek zerwania ścięgna Achillesa. Po nieudanej próbie dołączenia do wojska polskiego powrócił do Kielc. Gdy zaczęły się prześladowania

36 Pewnym podsumowaniem jego kariery wojskowej było mianowanie na stopień podporucznika w 1991 r., tamże.

37 MHKi/H/2721/1–11, Zbiór jedenastu ulotek i druków informacyjnych o charakterze politycznym, 1915–1918.

38 MHKi/Pom/194/1–2, Dwa haczyki z drutu z obozu w Szczypiornie wraz z kartką z opisem zastosowania, po 1917 r.; MHKi/H/2713, Notesik z rysunkami, 1916 r.

39 MHKi/H/2723, Szabla oficera kawalerii wz. 17, 1917 r.

40 MHKi/H/2726/1–5, Zbiór pięciu odznaczeń, lata 20. i 30. XX w.

41 MHKi/H/2710, Legitymacja członkowska nr 1461 Związku Legionistów Polskich, lata 20. XX w.

42 MHKi/H/2709, Karta uczestnictwa na IX Ogólny Zjazd Legionistów Polskich, 10 VIII 1930 r.

43 *Odznaczenia*, „Kurier Poranny” 1932 (R. 56) nr 23, s. 5.

44 MHKi/H/2669/1–3, Zbiór trzech negatywów z hasłami antyżydowskimi, 1936–1939.

45 MHKi/H/2705/1–6, Zbiór dokumentów dotyczących emigracji, różne instytucje, lata 20. XX w. Więcej na ten temat zob. J. Dulewicz, B. Kasprzyk-Dulewicz, „*Za wielką wodę*”. *Przyczynek do badań nad emigracją kieleckich Żydów w świetle dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym w Kielcach (1919–1939)*, „*Studia Muzealno-Historyczne*” 2023, t. 15, s. 83.

3. Głownia szabli oficera kawalerii wz.17 należąca do Henryka Rotmana Kadery.

4. Henryk Rotman Kadera, 1918 r.

5. Książeczka wojskowa legionisty Henryka Rotmana Kadery, 1915 r.

6. Bilet wstępu na IX Ogólny Zjazd Legionistów Polskich, 1930 r.

RADA STARSZYCH, ŻYDÓW
w KIELCACH, LEONARDA 23.

Kielce, dnia 23. VII 1940.

Wydział IV / 9

WP. *Rotman Stanisław*
ul. *Ślipoteczna 1*

WEZWA N I E.

Rada Starszych, Żydów wzywa do natychmiastowego
zgłoszenia się do biura Rady *dn. 24. VII*

o geok. tej samej

RADA STARSZYCH, ŻYDÓW
w Kielcach.

7. Wezwanie dla Stanisława Rotmana wystawione przez Radę Starszych Żydów w Kielcach, 1940 r.

ludności żydowskiej, ukrywał się u teściów w Szczukowskich Górkach, następnie w Warszawie, korzystając ze znajomości swojej szwagierki Marii Kazimiery, a końca wojny doczekał w majątku ziemskim na Lubelszczyźnie, ukrywając się pod nazwiskiem Henryk Czerwiński. Gdy pod koniec lipca 1944 r. w Przytocznie pojawiły się oddziały radzieckie, dla Rotmana Kadery rozpoczął się kolejny trudny rozdział życia. Ponieważ chciał wstąpić do wojska, w liście do dawnego przełożonego opisał swój udział w I wojnie światowej, czym zainteresował NKWD. W efekcie 16 listopada 1944 r. został aresztowany i zesłany w głąb ZSRR. Losy wojenne Rotmana Kadery poznajemy dzięki zachowanym zeznaniom świadków: Jana Marca, Tadeusza Sznajdera, Reginy Fleszer i Bogdana Snarskiego⁴⁶. W czasie zesłania wykonał płócienny woreczek na tytoń z haftem „J.U.T” („Jezu Ufam Tobie”), który również zachował się pośród przekazanych przedmiotów⁴⁷. Do Kielc powrócił w marcu 1946 r., być może na skutek działań żony, która starała się ustalić miejsce pobytu męża, pisząc w tej sprawie do samego Bolesława Bieruta⁴⁸. Moment powrotu został zapamiętany przez rodzinę. Syn Ryszard po latach opowiadał, że

46 MHKi/H/2706, Poszyt dokumentów z zeznaniami świadków na temat Henryka Rotmana Kadery, 10 II 1945 r.

47 MHKi/Pom/195, Woreczek płócienny z haftem J.U.T i P.K.T, Bałagoje, Borowicze, Kawańka (ZSRR), 1944–1946.

48 MHKi/H/2707, Prośba do Bolesława Bieruta, 21 IX 1945 r.

gdy Henryk dotarł na podwórko był tak zaniedbany, wychudzony i zawszony, że zanim wpuszczono go do domu, trzeba było przeprowadzić niezbędne zabiegi higieniczne na zewnątrz⁴⁹.

Parę miesięcy później rozegrała się tragedia pogromu kieleckiego, którego był naocznym świadkiem. Na kolejnych latach życia ciążyła jego przedwojenna przeszłość:

Aż przyszedł dzień, kiedy podjechali jakimś dżipem i zabrali go do Urzędu Bezpieczeństwa. Wieczorem żona miała jednak wiadomość, gdzie powinna szukać męża. – Zagwarantował za mnie doktor Kozłowski, który leczył ludzi w Urzędzie, a przed wojną mój ojciec leczył całą jego rodzinę. Po trzech dniach wyprowadzili mnie z piwnicy przy ul. Buczka [ob. ul. Paderewskiego], zawiedli do jakiegoś gabinetu. Tam napisałem, że nigdzie nie byłem, niczego nie widziałem i nie słyszałem. Napisałem, ale zdjąłem koszulę i pokazałem obite plecy⁵⁰.

Legionowa przeszłość uniemożliwiła Rotmanowi Kaderze pracę na dawnym stanowisku, dzięki pomocy dawnych przyjaciół ojca objął posadę w Sądzie Wojewódzkim w Kielcach jako księgowy⁵¹.

Z okresu PRL-u pochodzą dokumenty dotyczące działalności kombatanckiej, społecznej i upamiętniające losy rodziny w czasie Holokaustu⁵². Ostatnim wydaniem publicznym, w którym brał udział, było otwarcie odrestaurowanego sanktuarium Piłsudskiego w 1990 r. Zachowana dokumentacja wskazuje, że było to ważne wydarzenie dla Rotmana Kadery, który wpłacał datki na realizację tego przedsięwzięcia, podobnie jak na odbudowę pomnika Czynu Legionowego w Kielcach⁵³.

Ryszard Kadera (1930–2022)

Ryszard Kadera urodził się 22 kwietnia 1930 r. Jako że jego ojciec Henryk rok wcześniej przyjął chrzest, chłopiec nie został zanieiony do synagogi i obrzezany zgodnie z żydowskim zwyczajem, a ochrzczony. Kilka lat później przyjął komunię świętą. Wychowanie w duchu katolickim zostało zakwestionowane wraz

49 Relacja ustna Ireny Ptacek z dn. 02 XI 2023 r.

50 J. Karolczak, *Koncert...*, s. 7.

51 K. Urbański, *Leksykon dziejów ludności...*, s. 172; hasło: Rotman Henryk Kadera. Z dokumentacji przechowywanej w Instytucie Pamięci Narodowej wynika, że Henryk Kadera był obiektem zainteresowania służb specjalnych PRL. Jego nazwisko pojawia się w wykazie dokumentów do brakowania z 1979 r. Na ten moment nie udało się ustalić, czego dotyczyły dokumenty przeznaczone do zniszczenia. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN), sygn. BU 0326/496, Protokoły brakowania 1979, k. 1.

52 MHKi/H/2680/1–21, Zbiór 21 dokumentów i kopii dokumentów dot. rodziny Rotmanów, po 1945 r.

53 MHKi/Pom/167/1–13, Materiały związane z pomnikami (trzyńście elementów), lata 80. i 90. XX w.

z wybuchem II wojny światowej. Zgodnie z ustawami norymberskimi Ryszard pozostawał Żydem, gdyż o żydostwie nie decydowała wyznawana religia, a pochodzenie⁵⁴. W przekazanym zbiorze zachowały się dokumenty opisujące losy chłopca:

W kwietniu 1940 r. Niemcy założyli w Kielcach getto dla ludności żydowskiej. Ojciec mój i ja zdecydowaliśmy się uciekać i ukrywać [...]. Początkowo w 1940–1941 ukrywaliśmy się na wsi Górki Szczukowskie, a potem na Lubelszczyźnie, ja zaś w miejscowości Herby u Lenartowskich i u innych ludzi. Było ogromnie ciężko żyć w takiej separacji i nędzy. Zwiększało to jednak szanse przeżycia w razie donosu i wpadki. W zimie 1941 i 1942 ukrywałem się u właścicieli magła w Kielcach, w piwnicach pod tym magłem, który mieścił się w istniejącym wówczas parterowym budynku przy placu Piłsudskiego [Rynek] nr 6. W lutym 1943 z piwnic pod magłem, w przebraniu przybyłem do wsi Piotrkowice. Tam w podziemiach i celach starego klasztoru i kościoła znalazłem schronienie. Proboszcz tego kościoła ksiądz Feliks Kucharski ukrywał mnie tam do później jesieni 1944. Potem przybyłem do Kielc, gdzie w piwnicy pod magłem doczekałem do stycznia 1945 r.⁵⁵

Warto zwrócić uwagę na osobę ks. Kucharskiego, który od czasów przedwojennych był przyjacielem rodziny (prawdopodobnie był on spokrewniony z drugim mężem Marii – matki sióstr Modzelewskich – o którym jeszcze będzie mowa). Zbiór dokumentów z cytowanym wyżej życiorysem stanowi najważniejszą część dotyczącą Ryszarda. Bogata jest również kolekcja zdjęć z dzieciństwa i młodości chłopca, a także z ważnych wydarzeń rodzinnych, np. ślubów⁵⁶. 30 kwietnia 1956 r. Ryszard poślubił Danutę, o której niewiele wiadomo. Nie wiemy również, w którym roku zakończyło się jego pierwsze małżeństwo. W Krakowie, gdzie pracował jako dentysta protetyk, poznał swoją drugą żonę – Teresę. Z czasem Ryszard zdecydował się na wyjazd do USA, a Teresa do niego dołączyła i pobrali się w Nowym Jorku w 1975 r.⁵⁷. Do Polski wrócili po prawie pięćdziesięciu latach, dla Ryszarda była to ostatnia podróż w życiu. Zmarł 7 grudnia 2022 r.

Stanisława Rotman z d. Modzelewska (1904–1974) i rodzina Modzelewskich

Jak już wspomniano, w czerwcu 1929 r. w kościele parafialnym w Piotrkowicach Henryk Rotman Kadera poślubił Stanisławę Ludwikę Modzelewską, córkę pochodzącego z guberni siedleckiej Ignacego Modzelewskiego.

54 *Nürnberg Laws*, www.britannica.com/topic/Mischlinge (dostęp: 11 X 2023 r.).

55 MHKi/H/2680/1, Życiorys Ryszarda Kadery – rkps poświadczony notarialnie, 1999 r.

56 MHKi/H/2645/1–136, Zbiór fotografii dotyczących Ryszarda Kadery, 1930–1980.

57 Teresa była pielęgniarką w Szpitalu Dziecięcym w Prokocimiu i właśnie wróciła ze Stanów Zjednoczonych, gdzie przebywała jako stypendystka fundacji Rockefellera. MHKi/H/2645/ 113, Zaproszenie ślubne Ryszarda i Teresy Kaderów, 1975 r.

8. Ryszard z mamą Stanisławą, ok. 1935 r.

9. Ryszard Kadera, 1947 r.

10. Ślub Stanisławy Modzelewskiej i Henryka Rotmana, 1929 r.

11. Maria Kazmiera Modzelewska, 1 poł. XX w.

12. Stanisława Rotman Kadera, 1929 r.

O rodzinie Modzelewskich wiadomo, że w XIX w. należał do nich majątek ziemski Jakówki w powiecie konstantynowskim⁵⁸. W osobnym zbiorze dokumentów zachowano akty darowizny wspomnianego majątku oraz inne dokumenty związane z rodziną. Wynika z nich, że Katarzyna Modzelewska z d. Jankowska w 1870 r. przekazała „ziemie i inwentarz dóbr ziemskich” nieletniemu synowi Janowi⁵⁹. Mąż jej Józef zmarł rok wcześniej. Prawdopodobnie decyzja o przekazaniu majątku podyktowana była chorobą Katarzyny, bo dołączono do dokumentów także akt jej zgonu z tego samego roku. Część majątku należała do wuja zmarłego męża Katarzyny, Jana Modzelewskiego⁶⁰, który także w 1870 r. przekazał prawo własności swemu stryjecznemu wnukowi, nieletniemu Janowi. W księgach likwidacyjnych z drugiej połowy XIX w. Jan figuruje jako były właściciel dóbr Jakówki⁶¹. W omawianym zbiorze dokumentów nie ma informacji o dalszych losach majątku. Zachowało się natomiast zdjęcie Jana Modzelewskiego, syna Katarzyny i Józefa, w wieku już dojrzałym⁶².

58 *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. III, Warszawa 1882, s. 378, hasło: Jakówki.

59 MHKi/H/2679/1–7, Zbiór dokumentów rodzinnych, Łomża, Konstantynów, Nowogród, 1861–1870.

60 Jan Modzelewski wymieniany jest jako właściciel majątku Jakówki w obwieszczeniu Komisji Likwidacyjnej w Królestwie Polskim z roku 1867, „Dziennik Warszawski” 1867, nr 91, s. 1.

61 Archiwum Państwowe w Lublinie, Zbiór tabel likwidacyjnych lubelskiej i siedleckiej guberni, sygn. 1267, Jakówki, 1867–1910, k. 14.

62 MHKi/H/2640/1–6, Zbiór fotografii, miejsce nieznanne, ok. 1900–1965.

Jan Modzelewski miał jeszcze prawdopodobnie pięcioro rodzeństwa, z którego nie wszyscy dożyli wieku dorosłego⁶³. Ignacy, ojciec Stanisławy Rotman Kadery, a dziadek Ryszarda Kadery, przyszedł na świat prawdopodobnie w 1861 r. w Grzymałach, których część należała do jego ojca. Z danych na grobowcu rodzinnym Modzelewskich na Cmentarzu Starym w Kielcach wynika, że Ignacy zmarł w wieku pięćdziesięciu lat w 1921 r. Wdowa po nim Maria Modzelewska (nazwiska panińskiego nie udało się ustalić) – czyli babka Ryszarda Kadery – siedem lat później wyszła ponownie za mąż za Bronisława Kucharskiego. Ślub odbył się w kościele parafialnym w Piotrkowicach k. Chmielnika. Maria Kucharska zmarła 22 września 1963 r. i zgodnie ze zwyczajem została pochowana przy pierwszym mężu w rodzinnym grobowcu Modzelewskich na Cmentarzu Starym w Kielcach.

Starszą córką Ignacego i Marii Modzelewskich była Maria Kazimiera, urodziła się 15 stycznia 1897 r. w Warszawie. Jednak w 1917 r. Modzelewscy musieli mieszkać już w Kielcach, bo Maria ukończyła tutaj kurs nauczycielski robót i freblanek Kornelii Lembkówny⁶⁴, a następnie kurs maturalny przy Państwowym Seminarium Nauczycielskim Męskim w Kielcach⁶⁵. Pierwszy egzamin nauczycielski zdała jesienią 1919 r.⁶⁶ Około 1926 r. rozpoczęła pracę jako nauczycielka w Szkole Powszechnej nr 2 im. M. Konopnickiej w Kielcach⁶⁷. W jednym z omawianych zbiorów znajduje się fotografia grupowa uczennic i nauczycieli tej szkoły z roku szkolnego 1937/1938 – w gronie pedagogicznym widzimy Marię Kazimierę Modzelewską⁶⁸. Trudno na tym etapie badań określić, do kiedy uczyła w szkole im. M. Konopnickiej. Jej nazwisko nie pojawia się na liście nauczycieli z lat okupacji opublikowanej w monografii placówki, jednak jest wymieniona w gronie nauczycieli, którzy odeszli ze szkoły w drugiej połowie lat pięćdziesiątych⁶⁹. Maria Kazimiera nie wyszła za mąż. Jej rodziną byli Kaderowie. Zmarła w wieku 93 lat, 29 maja 1990 r. Jest pochowana w rodzinnym grobowcu na Cmentarzu Starym w Kielcach.

Młodsza córka Ignacego i Marii, Stanisława Ludwika Modzelewska, żona Henryka Rotmana Kadery, urodziła się 5 maja 1904 r. w Warszawie. Do sakramentu komunii przystąpiła już w Kielcach w kościele katedralnym⁷⁰. Z zacho-

63 Informacje o dzieciach Józefa Modzelewskiego i Katarzyny z Jankowskich Modzelewskiej znajdują się w księgach parafialnych parafii Nowogród, przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym w Łomży.

64 MHKi/H/506, Patent nadania stopnia freblanki dla Marii Kazimierzy Modzelewskiej z Kursów nauczycielek robót i freblanek Kornelii Lembkówny w Kielcach, 1917 r.

65 MHKi/H/507, Świadcstwo z Pierwszego Egzaminu Nauczycielskiego Marii Kazimierzy Modzelewskiej, Kielce, 1919 r.

66 Tamże.

67 Wymieniona jest jako nauczycielka w kronice szkolnej w roku 1934, ale można rozpoznać ją na zdjęciach z uczniami już z 1926 r. Zob. L. Dobosz, T. Dobosz, *Z dziejów Szkoły Podstawowej Nr 2 im. Marii Konopnickiej w Kielcach*, Kielce 1995, s. 82, 243 i dalsze.

68 MHKi/H/2631/1–25, Zbiór 25 fotografii z archiwum rodzinnego Rotmanów, Piotrkowice, Kielce, ok. 1905–1970.

69 Zob. L. Dobosz, T. Dobosz, *Z dziejów Szkoły...*, s. 99, 114.

70 MHKi/H/2639/1–9, Zbiór fotografii pamiątkowych z notatkami, Moderne Kielce, Kielce, Jedle, 1912–1939.

wanych fotografii wiadomo, że była uczennicą pensji Emilii Znojkiwiczowej w Kielcach⁷¹. Podobnie jak starsza siostra, Stanisława została nauczycielką. W latach dwudziestych XX w. uczyła w szkole powszechnej we wsi Jedle koło Łopuszna⁷². Nie wiadomo dokładnie, kiedy podjęła pracę w szkole nr 2 w Kielcach. Dane w zachowanych legitymacjach nauczycielskich oraz materiałach fotograficznych wskazują, że mogło się to stać dopiero w roku 1937, czyli siedem lat po tym, jak na świat przyszedł jej syn Ryszard. Ciekawostką jest to, że jedną z uczennic Stanisławy Rotman Kadery była kielecka malarka Jadwiga Trzcńska⁷³.

Stanisława przeżyła prawdziwy dramat w czasie II wojny światowej, gdy jej mąż i syn musieli ukrywać się przed okupantem. Mimo problemów starała się wówczas pomagać uwięzionej w getcie rodzinie Rotmanów, choć z relacji wynika, że jej związek z Henrykiem nie był przez nich akceptowany, szczególnie że Henryk został konwertytą⁷⁴. Prawdopodobnie Stanisława próbowała znaleźć sposób, by wyprowadzić rodziców i rodzeństwo męża z getta i ukryć ich, jednak Rotmanowie nie chcieli uciekać.

Nie była to jej jedyna działalność w czasie wojny. Stanisława brała udział w zorganizowanym w szkole nr 2 tajnym nauczaniu. Przyjęto tam dwie formy tej działalności: nauczania uzupełniającego w ramach szkoły jawnej oraz tajnych kompletów. Stanisława przez cały okres okupacji zaangażowana była w jedno i drugie⁷⁵. Ponadto z niezwykłą determinacją poszukiwała męża zesłanego w 1944 r. w głąb ZSRR. Henryk powrócił być może dzięki jej staraniom w 1946 r. Wszystko to pokazuje, że była kobietą o wyjątkowo silnym charakterze, aktywną i odważną. Z zachowanych rodzinnych fotografii – szczególnie tych bardziej intymnych, domowych, wykonanych przez męża w czasie wyjazdów czy letniego wypoczynku – wyłania się kobieta wesoła, naturalna i prawdopodobnie posiadająca duży dystans do siebie.

Stanisława zmarła 15 kwietnia 1974 r. Jej syn Ryszard przebywał już wówczas w Stanach Zjednoczonych. Mąż przez wiele lat przechowywał z pietyzmem pamiątki i zdjęcia żony, pisząc o niej najczęściej „moja Stachna”⁷⁶.

Niewiele jest w zbiorach pamiątek po rodzicach i rodzeństwie Henryka Rotmana Kadery. Poza jednym zbiorem zdjęć i zachowanymi do nich negatywami niewiele artefaktów dotyczy bezpośrednio Rotmanów, choć ślub Stanisławy i Henryka odbył się przecież na długo przed wojną. Być może sprzeciw rodziny Rotmanów wobec

71 MHKi/H/2633/1–3, Zbiór reprodukcji fotografii, Kielce, ok. 1913–1918.

72 Fotografia z opisem: „Uroczystości imieninowe urządzone przez szkolną/ dzieciarnię wiejską na cześć swojej nauczycielki/ Stanisławy Modzelewskiej w towarzystwie swojej mamusi Marii i starszej siostry Marysi/ A działo to się we wsi Jedle, koło miasteczka/ Łopuszno w Ziemi Kieleckiej/ a późniejszej Mamusi Rysia Kadery”, MHKi/H/2639/1–9, Zbiór fotografii pamiątkowych z notatkami, Kielce, Jedle, 1912–1939.

73 MHKi/ Księga Materiałowa (dalej: Mat)/ 805/59, Jadwiga Trzcńska na zdjęciu grupowym uczennic III klasy Szkoły Powszechnej nr 2 w Kielcach, 1941 r.; MHKi/Mat/805/60, Jadwiga Trzcńska na zdjęciu grupowym uczennic I klasy Szkoły Powszechnej nr 2 w Kielcach, 1943 r.

74 Relacja ustna Ireny Ptacek z 02 XI 2023 r.

75 L. Dobosz, T. Dobosz, *Z dziejów Szkoły...*, s. 101 i dalsze.

76 MHKi/H/2639/1–9, Zbiór fotografii pamiątkowych z notatkami, Kielce, Jedle, 1912–1939.

ślubu i konwersji syna popsuł stosunki rodzinne. Wyraźnie natomiast widać, że Henryk zżył się z rodziną żony. Jej członkowie widnieją na większości fotografii – od spotkań rodzinnych po wyjazdy wakacyjne. Także Modzelewscy, a szczególnie brat Marii Kazimieri i Stanisławy, o którym jak dotąd wiadomo jedynie z przekazów rodzinnych, że pomagał Rotmanom Kaderom prawdopodobnie tak w czasie wojny, jak i po niej, gdy Ryszard emigrował do USA.

Setki zdjęć i negatywów wskazują, że fotografia była pasją zarówno Henryka, jak i Ryszarda, choć niekiedy trudno określić autorstwo konkretnego zbioru. Jak ważną częścią pamiętek rodzinnych były wykonywane przez nich zdjęcia, niech świadczy fakt, że przechowywano je z wielką starannością, a wiele fotografii było szczegółowo opisanych przez Henryka. Także posegregowane, numerowane negatywy miały swoje osobne miejsce.

Wywołane odbitki układano w ozdobnych albumach, z których każdy miał swój numer. Wynika z tego, że albumów było co najmniej kilkanaście – większość trafiła do Muzeum Historii Kielc. Fotografie najczęściej nie miały stałego i określonego układu. W niektórych albumach widać czasowe następstwo zdarzeń – kolejne wycieczki, serie krajobrazowe, wyjazdy wypoczynkowe rodziny czy bardziej osobiste fotografie w głębi domowego zacisza, ale wiele jest zbiorów, w których ułożenie zdjęć wydaje się dosyć przypadkowe – tak ze względu na chronologię, jak i tematykę. Miały z pewnością osobiste znaczenie dla członków rodziny. Dwa albumy opisane są jako prezenty dla Stanisławy i Marii Kazimieri. Jeden był prezentem imiennym dla siostry wykonanym przez Stanisławę w 1926 r.⁷⁷

Niezwykła dbałość o przechowywanie i zaprezentowanie zdjęć objawia się w doborze zdobionych albumów, skrupulatnej numeracji zachowanych negatywów czy w opisach. Wiele albumów oznaczonych jest dodatkowo okrągłą pieczęcią z nazwiskiem Rotmana Kadery. Z relacji wiadomo, że Henryk, a po nim Ryszard, chcieli, by pamiętki rodzinne zostały kiedyś wyeksponowane w formie rodzinnej izby pamięci lub muzeum.

Fotografie z lat trzydziestych należy przypisać raczej Henrykowi niż młodemu Ryszardowi. W jednym z albumów obejmujących lata 1935–1952 widnieje dopisek: „Fotografie w albumie tym zostały wykonane przy pomocy kochanej Szwagierki Marysieńki i Jej siostrzyczki, a mojej żony Stachuńki, oraz przeze mnie ojca dzieciom. Kielce dnia 7/8 lutego 1937. [podpis Henryka Rotmana]”. Autorstwo późniejszych zdjęć jest już jednak trudniejsze do ustalenia.

Oczywiście najwięcej fotografii prezentuje Henryka i Stanisławę Rotman Kaderów, Ryszarda Kaderę i Marię Kazimierę Modzelewską, z wyłączeniem w zasadzie jednego odrębnego zbioru przedstawiającego rodziców i rodzeństwo żydowskiej rodziny Rotmanów. W kręgu rodzinnym pojawia się także często matka Stanisławy Maria Modzelewska secundo voto Kucharska oraz, jak się zdaje, ich

77 MHKi/H/2627, Album z fotografiami i kartami pocztowymi, Kielce i inne miejscowości, 1926–1927.

dalsza rodzina z ks. Feliksem Kucharskim, proboszczem parafii w Łopusznie⁷⁸. Jak bardzo związany był Henryk z rodziną żony świadczą nie tylko pełne rodzinne ciepła zdjęcia, ale też osobiste dedykacje i podpisy. Henryk i Stanisława spoczęli także w rodzinnym grobie Modzelewskich na Cmentarzu Starym w Kielcach⁷⁹.

W całym przekroju tematycznym pojawiają się także kadry reportażowe o tematyce społecznej i religijnej. Rodzina Rotmanów Kaderów i Modzelewskich była mocno związana z Kościołem katolickim. Stąd pojawiają się zdjęcia z uroczystości religijnych, fotografie kościołów, ołtarzy, witraży. Część z nich jest łatwa do zidentyfikowania, ale wiele pozostawia wątpliwości. Biorąc pod uwagę, że fotografie obiektów sakralnych pochodzą z lat czterdziestych czy pięćdziesiątych, a niektóre nawet mogą przedstawiać obiekty w stanie sprzed wojny, wiele z nich może w tej chwili nie istnieć lub istnieć w zmienionym kształcie.

Mimo ewidentnej asymilacji i aktywności religijnej Rotmanów Kaderów jako katolików w zbiorach fotograficznych widać też pamięć o żydowskich korzeniach Henryka. Najważniejszą pamiątką po żydowskiej rodzinie Rotmanów, której członkowie – poza ukrywającym się Henrykiem – zostali zamordowani w kieleckim getcie w 1943 r., jest wspomniany już zbiór osiemnastu fotografii przedstawiających Szlamę (Stanisława) Rotmana, Szpryncę (Paulinę) z Kifferów oraz ich dorosłe już dzieci: Henryka, Wandę, Tadeusza i Jerzego. Najstarsze fotografie w zbiorze pochodzą z początku XX w. i prawdopodobnie jest na nich uwieczniony między innymi zmarły w dzieciństwie Mieczysław – młodszy brat Henryka. Tych kilkanaście zdjęć, pochodzących z lat trzydziestych XX w., wykonanych zostało w Kielcach w podwórku przy pl. Marszałka Piłsudskiego (Rynku) oraz w ogrodzie przy ul. Hipotecznej. Zbiór uzupełnia oprawiona fotografia większego formatu rodziny Rotmanów, opisana na odwrocie przez Henryka. Znajduje się tam drzewo genealogiczne i informacje na temat poszczególnych członków rodziny zamordowanych w czasie okupacji.

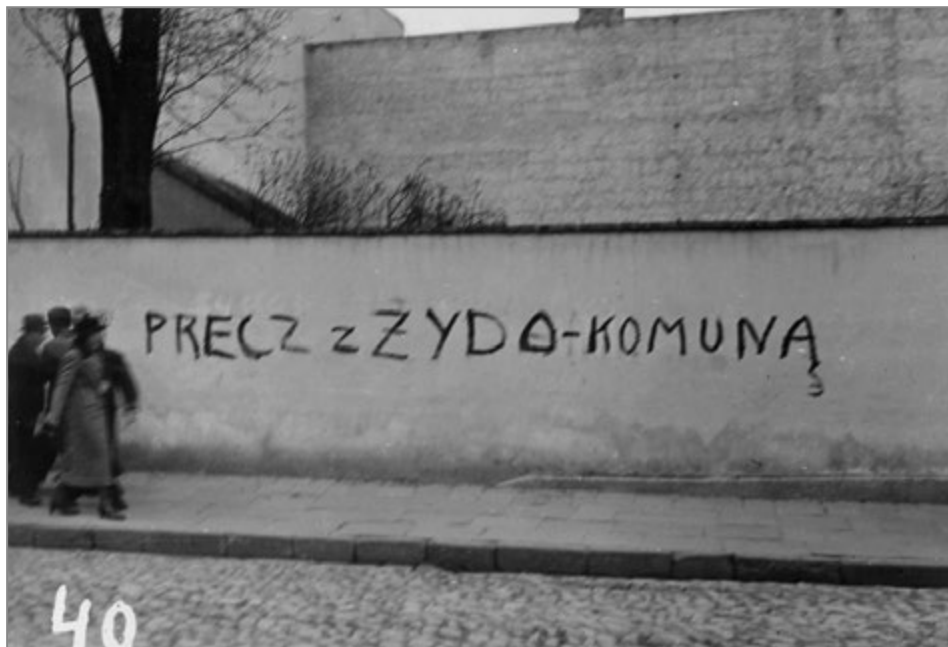
Wydaje się, że pomimo asymilacji, konwersji i utraty rodziny, Henryk był zeterminowany, by podtrzymywać pamięć o swoich żydowskich korzeniach. Wiele fotografii w albumach i zbiorach przedstawia miejsca pamięci związane z mniejszością żydowską w Polsce. Nie zawsze są to miejsca oczywiste czy znane. Przykładem niech będzie fotografia tablicy pamiątkowej umieszczonej w zakrystii kościoła w Tumlinie, która upamiętnia Sarę Nuttal – zmarłą w dzieciństwie córkę Henryka Nuttala, przybyłego z Anglii majstra w samsonowskiej hucie⁸⁰. Na innych widnieją pozostałości muru getta ze ścianą straceń koło kościoła św. Wojciecha – ujęcie z ok. 1948 r., żydowski nagrobek z tego samego roku czy trzy młode Żydówki – krawcowe zamordowane przez hitlerowców⁸¹.

78 Fotografie zachowane w albumach i zbiorach o następujących sygnaturach: MHKi/H/2622, 2625, 2640/1–6.

79 Cmentarz Stary Kielce, sektor 4B / rząd 8 / numer 2.

80 MHKi/H/2615, Album z fotografiami, Kielce, Chęciny, Samsonów k. Kielc, Kraków, Tumlin, 1953–1954.

81 MHKi/H/2668, Jeden negatyw z żydowskimi dziewczętami, Kielce, 1938 r.

13. Napis antyżydowski na ul. Hipotecznej, 1936 r. Zdjęcie wykonane przez Henryka Rotmana Kaderę.

14. Białogon, październik 1937 r. Zdjęcie wykonane przez Henryka Rotmana Kaderę.

Szczególnie interesujące w kontekście historycznym i krajoznawczym są fotografie z lat trzydziestych i czterdziestych XX w. przedstawiające Kielce i pobliskie miejscowości. W mieście Henryk uwiecznił m.in. ulice: Nowy Świat, Okrzei, Leśną, Wesołą, Bodzentyńską, a także Głębocką, Stadion, Słowik, Kadzielnę. Fotografował kieleckie kościoły, budynki, cmentarze i pomniki⁸². Poza miastem upodobał sobie widoki w Białogonie, szczególnie nieistniejące już dziś stawy, okoliczne kopalnie kamienia – nie zawsze opisane i zidentyfikowane – oraz miejscowości: Tumlin, Samsonów, Chęciny, Szydłowiec, Świętą Katarzynę⁸³.

Reporterskie zacięcie widać w całej serii niezwykle interesujących ujęć zabudowań wsi i jej mieszkańców. Są to wyjątkowe kadry, na których utrwalone zostały zwykłe zajęcia – rzemiosło czy prace polowe. Na jednej z fotografii dzieci nawijają nić na wrzeciona, na innej piorą bieliznę w Nidzie⁸⁴. Z punktu widzenia etnograficznego to wartościowe znalezisko. Fotografie wsi – szczególnie te przedwojenne – rzadko pokazują ludzi w czasie ich codziennych zajęć. Zdjęcia Rotmanów Kaderów, prezentujące często niepozowane sceny czy zapomniane rzemiosła, mają wartość badawczą, ale ze względu na wykonanie – estetykę i kompozycję – także ekspozycyjną⁸⁵. Zresztą widać u Henryka wielką wrażliwość artystyczną, rys fotografika zafascynowanego krajobrazem, naturą, ale także formą czy strukturą fotografowanych obiektów. Seria „Zima w Kielcach” z lat pięćdziesiątych XX w. to przysypane śniegiem jodły i romantyczne zimowe widoki⁸⁶.

Wspominano już kilkakrotnie o upodobaniu Rotmanów Kaderów do wyjazdów i wycieczek krajoznawczych. Pokłosiem tych rodzinnych eskapad są serie fotografii, m.in. ze znanych kurortów leczniczych okresu międzywojnia, jak Truskawiec, Iwonicz-Zdrój lub Krynica-Zdrój, dużych miast jak Kraków czy Wrocław, ale też z małych miasteczek. Wiele zdjęć prezentuje Piotrkowice, w których Henryk i Stanisława brali ślub i gdzie prawdopodobnie mieszkała ich rodzina⁸⁷. Fotografowali zabytki architektoniczne, miejsca pamięci, krajo-brazy w: Kurozwałkach, Gnojnie, Staszowie, Leszczynach, Książu Wielkim, Szczekocinach, Staszowie, Grabkach Dużych – to tylko część miejsc na mapie

82 MHKi/H/2624, Album z fotografiami, Białogon, Kielce, 1948–1949 r.

83 MHKi/H/2616, Album z fotografiami, Kielce i okolice, Kraków, Piotrkowice, Szydłowiec, Radostowa, Św. Katarzyna i inne, 1935–1947.

84 MHKi/H/2636, Zbiór fotografii, Polska, 1953.

85 MHKi/H/ 2615, Album z fotografiami, Kielce, Chęciny, Samsonów, Kraków, Tumlin, 1953–1954; MHKi/H/2619, Album z fotografiami, Kielce i okolice, Krynica-Zdrój, 1950–1951; MHKi/H/2620, Album z fotografiami, Kielce i okolice, Bodzentyń, Bierutowice (Karpacz), Święty Krzyż, 1948–1951.

86 MHKi/H/2617, Album z fotografiami, Kielce i okolice, Kraków, Wrocław, Krynica-Zdrój, Kurozwałki, Staszów, Gnojno, 1935–1952.

87 MHKi/H/2618, Album z fotografiami, Kielce i okolice, Kraków, Wrocław, Krynica-Zdrój, Kurozwałki, Staszów, Gnojno, 1935–1952; MHKi/H/2622, Album z fotografiami, Kielce, Białogon, Gdynia, Taborowizna (część wsi Lipowiec w województwie warmińsko-mazurskim), 1921–1933.

ich podróży⁸⁸. Z 1950 r. pochodzi seria zdjęć Bodzentyna i ruin zamku, na jednej z fotografii pozuje sam Ryszard⁸⁹. Ciekawe, choć nie do końca zidentyfikowane, są przedstawienia kuźnicy opisanej jako Gozdy k. Kielc czy trzech drewnianych krzyży na wzgórzu – miejsce to zostało określone jako Mójcza⁹⁰. Wiele widoków pomników i figur przydrożnych nie jest podpisanych⁹¹.

Interesująca z punktu widzenia historii i etnografii jest cała seria zdjęć prezentujących tabory i obozy cygańskie. Trudno jednak konkretnie przyporządkować autorstwo tych ujęć. Część fotografii pochodzi jeszcze z okresu międzywojnia, te datowane na lata dwudzieste i trzydzieste należy przypisać Henrykowi. Co do późniejszych, autorstwo jest trudne do ustalenia, choć z relacji rodziny wynika, że Ryszard Kadera w czasach swojej młodości przyłączył się do grupy Cyganów i jakiś czas jeździł po okolicy z ich taborem⁹².

Nie sposób wymienić w krótkim artykule wszystkich elementów spuścizny Rotmanów Kaderów i ich wartości badawczej. Pewne jest, że dalsze badania nad nimi poszerzą wiedzę nie tylko o samej rodzinie, ale także o społeczności żydowskiej Kielc i stosunkach polsko-żydowskich w mieście. Zbiory są kopalnią materiału ikonograficznego do opracowań krajoznawczych, tych dotyczących architektury, sztuki i oczywiście etnografii. Jak już wspomniano, ewidentne zacięcie reporterskie, ale i wrażliwość zawodowego fotografa widoczna u Henryka, jak się zdaje także odziedziczona przez Ryszarda, sprawia, że ów materiał ma ogromną wartość ekspozycyjną – tak w zakresie wystaw poświęconych historii miasta, jak i wsi oraz ogólnie regionu kieleckiego. Zaryzykować można nawet stwierdzenie, że Henryka Rotmana Kaderę oraz Ryszarda Kaderę należy od teraz wymieniać wśród najbardziej zasłużonych regionalistów amatorów, dzięki którym zachował się ogromny fragment historii Kielc i regionu kieleckiego.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Akt Nowych

Komitet Organizacyjny Zjazdu byłych Więźniów Ideowych z lat 1914–1921

---

88 MHKi/H/2617, Album z fotografiami, Kielce i okolice, Kraków, Wrocław, Krynica-Zdrój, Kurozwęki, Staszów, Gnojno, 1935–1952; MHKi/H/2618, Album z fotografiami, Kielce i okolice, Kraków, Wrocław, Krynica-Zdrój, Kurozwęki, Staszów, Gnojno, 1935–1952; MHKi/H/2621, Album z fotografiami, Kielce, Kraków, Chęciny, Szczekociny, Książ Wielki, 1953–1956; MHKi/H/2623, Album z fotografiami, Kielce i okolice, Kraków, Szczekociny, Książ Wielki, 1953–1952.

89 MHKi/H/2620, Album z fotografiami, Kielce i okolice, 1945–1951.

90 MHKi/H/2618, Album z fotografiami, Kielce i okolice, Kraków, Wrocław, Krynica-Zdrój, Kurozwęki, Staszów, Gnojno, 1935–1952.

91 Tamże.

92 Fotografie taborów i obozowisk cygańskich pod Kielcami oraz niezidentyfikowanych miejsc zawierają albumy o numerach inwentarzowych: MHKi/H/2618, 2624, 2625, 2626/1–2.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej
Protokoły brakowania, 1979

Archiwum Państwowe w Kielcach
Urząd Rozjemczy do spraw Najmu Lokali Miasta Kielc
Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Kielcach za lata 1895–1912

Archiwum Państwowe w Lublinie
Zbiór tabel likwidacyjnych lubelskiej i siedleckiej guberni, 1867–1910

Archiwum parafialne Parafii Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Piotrkowicach
Księga małżeństw za lata 1926–1936

Muzeum Historii Kielc
Zbiór pamiątek rodzinnych Rotmanów Kaderów

Źródła drukowane

Obwieszczenie Komisji Likwidacyjnej w Królestwie Polskim z roku 1867, „Dziennik Warszawski” 1867, nr 91.

Prasa

Karolczak J., *Koncert na cztery epoki*, „Przemiany”, 1989, nr 1.

Literatura

- Birnhak A., *Cud ocalenia* [w:] *Zza drutów getta w Kielcach*, Kielce 2012.
- Cukras-Stelągowska J., *Małżeństwa mieszane w społeczności żydowskiej – aberracja czy norma społeczna*, „Wychowanie w rodzinie” 2016, t. 14.
- Dobosz L., Dobosz T., *Z dziejów Szkoły Podstawowej Nr 2 im. Marii Konopnickiej w Kielcach*, Kielce 1995.
- Dulewicz J., Kasprzyk-Dulewicz B., „*Za wielką wodę*”. *Przyczynek do badań nad emigracją kieleckich Żydów w świetle dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym w Kielcach (1919–1939)*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2023, t. 15.
- Dziedzic L., *Jak pokazać niewidzialne? Dziedzictwo kulturowe kieleckich Żydów* [w:] *Trudne dziedzictwo. Materiały z II Konferencji Muzealnej Stowarzyszenia Muzealników Polskich 11–13 marca 2020 w Białymstoku*, Białystok 2021.
- Maciągowski M., *Śladami cieni. Przewodnik po żydowskich Kielcach*, Kraków 2011.
- Marcinkowski J., *Ze wspomnień 1926–1939*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2009, t. 1.
- Przewodnik gospodarczy województw: kieleckiego, krakowskiego i śląskiego*, Sosnowiec 1938.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. III, Warszawa 1882.

Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w jęz. polskim, red. J. Karłowicz, z. II, Kraków 1897.

Urbański K., Blumenfeld R., *Słownik historii kieleckich Żydów*, Kielce 1995.

Urbański K., *Między filosemityzmem a antysemityzmem: „Gazeta Kielecka o Żydach”*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 2003, t. 21.

Wierzbieniec W., *Żydzi w województwie łwowskim w okresie międzywojennym. Zagadnienia demograficzne i społeczne*, Rzeszów 2003.

Internet

Białek S., *Dzieje kieleckich Żydów. Spojrzenie na przeszłość*,

<http://jankarski.org.pl/wp-content/uploads/2011/09/moje.pdf>

Landau-Czajka A., <https://www.polin.pl/pl/wydarzenie/bez-mazal-tow-polsko-zydowskie-malzenstwa-mieszane-w-ii-rp>.

Świadectwo Szai Zalcberga, urodzonego w Kielcach w 1906 r., dotyczące jego przeżyć w getcie kieleckim i Skarżysku, <https://collections.yadvashem.org/en/documents/3732443>

Dziennik Rozkazów Dowództwa Okręgu Korpusu nr 8, 1920 (r. 2), nr 64, <http://zbrojownia.cbw.wp.mil.pl:8080/dlibra/docmetadata?id=4200&from=publication>
Nürnberg Laws, www.britannica.com/topic/Mischlinge

Relacje

Relacja ustna Ireny Ptaczek z dn. 02 XI 2023 r.

O autorkach:

dr Barbara Kasprzyk-Dulewicz – ur. 1987 r., historyczka, muzealniczka, kustoszka w Dziale Gromadzenia i Dokumentacji Muzeum Historii Kielc; autorka kilkadziesiątu artykułów, prac zwartych i tekstów popularnonaukowych z zakresu historii ziem polskich XX w., ze szczególnym uwzględnieniem Kielecczyzny, laureatka Świętokrzyskiej Nagrody Muzealnej im. Tadeusza Włoszka w 2023 r.

e-mail: kasprzyk-dulewicz@mhki.kielce.eu

Magdalena Kopec – historyczka, absolwentka Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, obecnie adiunkt w Muzeum Historii Kielc. Specjalizuje się w historii nowożytnej.

e-mail: kopec@mhki.kielce.eu

Barbara Kasprzyk-Dulewicz (Kielce History Museum)
Magdalena Kopeć (Kielce History Museum)
**Keepsakes of the Rotman-Kader Family in the Collections
of the Museum of Kielce History**

This article focuses on the fate of the Jewish Rotman family from Kielce and the memorabilia donated to the Museum of Kielce History in 2023. The extensive collection, comprising around 1800 items, mainly relates to Henryk Rotman-Kader, his wife Stanisława, and their son Ryszard. However, it also contains objects, documents, and photographs concerning Henryk's parents and siblings. Notably, the collection includes photos, leaflets, and documents related to Kielce and its surroundings.

Keywords: Jews, Kielce, Interwar Period, Holocaust